

Bilaga 1. Samisk hälsa

Aktivitet

Höjd samisk kulturkompetens i hälso- och sjukvården – utbildning via resurser från SANKS Samisk Nasjonal Kompetansetjeneste – psykisk helsevern og avhengighet (SANKS), Finnmarkssykehuset, Norge.

Studieresa för hälso- och sjukvårdspersonal till SANKS i Karasjok, Norge

Den planerade studieresa inom nuvarande projektperiod som inte kunde genomföras under 2021 pga pandemi. Inom ramen för Strategi för samisk hälsa planerar Kunskapsnätverk för samisk hälsa att genomföra en studieresa med representanter från fyra regioner. Denna studieresa kommer att bekostas av Kunskapsnätverket för samisk hälsa. Regioninternt saknas resurs för samordning med övriga regioner, planering, inbjudan, genomförande, uppföljning och implementering av kunskaper i den egna verksamheten.

Utbildning till vården i samisk kulturförståelse och sjukdomsförståelse - erbjudande om kostnadsfri tvåstegsutbildning en gång per termin under projektets gång.

Under föregående projektperiod har Region Jämtland Härjedalen kunnat genomföra utbildningsinsatser via SANKS digitalt. Utbildningen som sådan är bra och något som vårdpersonal uppskattat visar utvärdering. Regionen ser gärna att dessa utbildningar får en kontinuitet och att den når fler. Med restriktionslättnader post-corona ser regionen värdet av att kunna genomföra dessa fysiskt. Därmed tillkommer utöver föreläsningskostnaderna även rese- och logikostnader för personalen från SANKS. Behov finns av operativ resurs/regionintern samordning för att få till stånd den här typen av utbildningsdagar samt för uppföljning, utvärdering och långsiktig implementering.

E-utbildning i samisk kulturförståelse

Inför genomförda utbildningsdagar inom projektet har det varit obligatoriskt för personalen att först gå *E-utbildning i samisk kulturförståelse* (www.samiskhalsa.se). Utbildningen vänder sig till vårdpersonal och är uppdelad i sex delar. Utbildningen ska ses som ett stöd inför möten med samiska patienter samt är allmänutbildande. Denna utbildning kan genomföras enskilt eller i grupp som tex på APT. I slutet på varje del följer frågeställningar att fundera och diskutera vidare inom. För de verksamheter som har använt E-utbildningen har ett behov av att ha ett dialogstöd/samtalsledare på plats som har samisk kulturkompetens och som kan stödja enheterna med samtalen. Denna typ av resurs saknas.

Kunskapsnätverket för samisk hälsa arbetar med att vidareutveckla utbildningen med en sjunde del. Det diskuteras inom Kunskapsnätverket för samisk hälsa att ta fram en FAQ för utbildningen som också ska underlätta att kunna använda utbildningen som ett underlag för grupputbildning. Behov finns av operativ resurs för att kunna genomföra detta arbete.

MHFA – riktad till samisk befolkning

På grund av pandemin har regionen inte kunnat genomföra denna aktivitet.

Under denna tid har Kunskapsnätverket för samisk hälsa gett i uppdrag till Svenska samernas riksförbund att genomföra en inventering hos målgruppen om de skulle vara intresserade av utbildning i MHFA. Samebyarna har visat intresse för detta. Därmed har Kunskapsnätverket för samisk hälsa planerat att med hjälp av MHFA-instruktörer med samisk språk- och kulturkompetens bekosta utbildningsinsatserna via riktade medel från Socialdepartementet. En viljeinriktning som regionen har är att samtidigt genomföra en utbildning i akutsjukvård i extrem glesbygd (AXG). Detta för att avstigmatisera utbildningen MHFA och att samtal om psykisk hälsa kommer till stånd inom samebyarna. Utbildning i AXG bekostas med specifikt riktade medel inom Region Jämtland Härjedalen, Kliniskt kunskapscenter. Behov av operativ resurs för planering, inbjudningar, bokningar, enkätutvärderingar, uppföljningar etcetera.

Vätnoe – slöjd för psykisk hälsa

Aktiviteten förutsätter att deltagare, kursledare och samtalsledare kan ses fysiskt och kunde ej genomföras under 2021. Vätnoe för psykisk hälsa är ett slöjdprojekt för samer med psykisk ohälsa. Konceptet är en kurs där personer som identifierar sig som samer slöjdar tillsammans och samtidigt samtalar och lär sig mer om psykisk ohälsa. Ansökan för kostnader för att genomföra aktiviteten är inskickad till Nämnden för hemslöjdsfrågor i oktober 2021. Framåt vill Region Jämtland Härjedalen få möjlighet att kvalitetssäkra och utveckla upplägget till en metod som flera kan använda. För att genomföra aktivitetens alla delar förutsätts att en operativ resurs med samisk kompetens finns tillgänglig och kan driva aktivitetens alla praktiska detaljer som planering, inbjudningar, bokningar, enkät, utvärdering och uppföljningar.

Operativ resurs med samisk språk- och kulturkompetens

Som anförts ovan och som blivit tydligt under föregående projektperiod kräver de aktiviteter som riktar sig till samisk befolkning ytterligare en resurs med specifik kompetens inom samisk kultur. Minoritetssamhällen är ofta svåra att nå för utomstående och möts ofta med skepsism. Det är extra viktigt för trovärdighet och att bygga förtroende mellan samer och myndigheter att den person som genomför aktiviteter riktade till samer har både språk- och kulturkompetens och sitter på ett eget kontaktnät. Den operativa resursen måste självständigt kunna nå den samiska befolkningen. Uppdraget kräver samordning internt och med övriga regioner och kommuner. Som redogjorts ovan ser Region Jämtland Härjedalen behov av att anställa en operativ resurs med samisk språk- och kulturkompetens på heltid de första två åren för att sen fasas ut från projektet och fasas in i regionens ordinarie verksamhet under år tre.

Utvecklingsarbetets långsiktighet och hållbarhet

Utredning pågår för hur Region Jämtland Härjedalen kan implementera hela eller delar av urfolksdeklarationen (UNDRIP). Regionen har en hög ambition om ett långsiktigt åtagande. Implementeringsarbetet bedöms ta längre tid än övriga aktiviteter utifrån urfolks- och minoritetsbefolkningens låga förtroende för myndigheter och vård.

Målgrupp

De aktiviteter som Region Jämtland Härjedalen vill genomföra riktar sig brett till både män och kvinnor inom den samiska befolkningen. Särskilt fokus finns också på den renskötande befolkningen. Kunskapen om samers hälsa är begränsad, vilket skapar utmaningar i relation till samers rätt till både en jämlik hälsa och en jämlik vård. Från forskning vet vi att risken att drabbas av psykisk ohälsa är högre bland samer än bland individer som ingår i jämförbara kontrollgrupper. Forskaren Niclas Kaiser, som har jämfört förekomsten av depression, ångest och suicidalitet hos renskötande samer respektive annan norrländsk befolkning, beskriver situationen för särskilt de samiska männen som "alarmerande".¹ Samtidigt visar annan forskning att renskötarens förtroende för primärvård och psykiatri är oroväckande låg. Forskaren Laila Daerga konstaterar att 63 procent av renskötarna rapporterar lågt förtroende för primärvården, jämfört med 42 procent av den icke-samiska kontrollgruppen. På motsvarande sätt rapporterar 65 procent av renskötarna lågt förtroende för psykiatri jämfört med 53 procent av icke-samerna.² Forskaren Petter Stoor konstaterar i sin avhandling att förståelsen av självmord ser annorlunda ut bland samer jämfört med majoritetssvenskar, vilket indikerar att det självmordsförebyggande arbetet behöver anpassas för att bli effektivt i en samisk kontext.³

Vidare är en målgrupp hälso- och vårdpersonal. Samers rätt till hälsa och en jämlik vård innebär att vården behöver kunna anpassa sina insatser efter den samiska patientens bakgrund, förutsättningar och behov. För att vården ska bli jämlik måste det finnas strukturer, arbetssätt och en vårdkultur som ger utrymme för anpassningar efter den samiska patientens språk och kultur, något som är särskilt viktigt i psykiatrisk och psykologisk vård. För att psykosocial hälso- och sjukvård ska vara effektiv och tilltron till hälso- och sjukvård ska vara hög inom den samiska befolkningen är det viktigt att samer blir bemötta både som individer och utifrån sina särskilda språkliga och kulturella behov. Detta kräver att det inom vården finns tillräckliga kultur- och språkkunskaper och kompetens kring patientgruppens sociokulturella villkor. Bristande kunskap och negativa attityder bidrar till stigmatisering när de omsätts i diskriminerande handlingar.

¹ Niclas Kaiser et. al. (2010), "Depression and anxiety in the reindeer-herding Sami population of Sweden", *International Journal of Circumpolar Health*, 69:4, s.390.

² Laila Daerga (2012), "The confidence in health care and social services in northern Sweden – a comparison between reindeer-herding Sami and the non-Sami majority population Scandinavian", *Journal of Public Health*, 0:1-7, s.4.

³ Petter Stoor (2020), *Suicide among Sámi – Cultural meanings of suicide and interventions for suicide prevention in Nordic parts of Sápmi*. UiT The Arctic University in Norway.

Samverkan

Region Jämtland Härjedalen har en *samisk samrådsgrupp*. Region Jämtland Härjedalens samiska samrådsgrupp har som övergripande syfte att bereda samisk befolkning möjlighet till inflytande i frågor som berör dem. Mer specifikt är samrådet ett forum där samerna har möjlighet att framföra synpunkter på Region Jämtland Härjedalens olika verksamheter, samt föreslå förändringar och förbättringar i frågor som har aktualitet för gruppen. Samrådet är informerad löpande om utvecklingsarbetet för antistigma och planeras delta i arbetet framåt.

Inom flera delar inom detta utvecklingsarbete sker i nära samarbete med *Kunskapsnätverket för samisk hälsa*. Tätt samarbete med Kunskapsnätverket är en förutsättning för att kunna få en långsiktighet inte bara inom regionen utan också i de tre övriga regionerna som ingår i nätverket. Det täcker stora delar av Saepmie på svensk sida. Via nätverken kan utvecklingsarbetet gällande antistigma nå fler samer än enbart inom de regioner som ingår.

Gaaltije – sydsamiskt kulturcentrum är ett resurscentrum med fokus på kultur, språk, näring och samhälle. Verksamhet har en enande inriktning som vill stärka den sydsamiska positionen i samhället och värna samisk kultur. Gaaltije är en naturlig samarbetspart för olika typer av utvecklingsarbete och är särskilt kopplat till några av de aktiviteter som regionen vill genomföra.

De sydligaste samiska förvaltningskommunerna samarbetar inom ett sydsamiskt kommundnätverk, Praedtieh. *Praedtieh* är en outnyttjad resurs i detta sammanhang som regionen skulle önska ett närmare samarbete med. För att få en bra förankring inom alla delar geografiskt för aktiviteter riktade till samisk befolkning önskar regionen utveckla samarbetet med Praedtieh.

Region Jämtland Härjedalen har ett *samiskt personalnätverk* för att på bästa sätt möjliggöra möten, med både medborgare och patienter, som tar fasta på samiska språk och samisk kultur. Avsikten är att tillvarata och samordna den samiska kompetens som finns i organisationen. Det samiska personalnätverket kommer att involveras och ha en aktiv roll inom ramen för utvecklingsarbetet.

När det gäller att ta fram en ny dokumenterad metod blir ett universitet en viktig samverkanspart. Här finns flera universitet som är intresserade av detta och kontakt är tagen med både Mittuniversitet och Umeå universitet. Vilken av dessa som kommer att bli aktuell för samarbete är inte ännu klart.

Samverkan med personer med egen erfarenhet

Via tillsättning av operativ resurs kan samverkan och brukarmedverkan med samisk befolkning utvecklas via de arenor som beskrivs under samverkan.

Spridning

I alla de samverkans forum som nämnts ovan önskar regionen sprida resultaten av aktiviteterna. Både för att särskilt nå den samiska befolkningen samt regioninternt. Spridning ska göras till kommunerna inom regionen men också utanför regionen och då i synnerhet till regionerna Dalarna, Västerbotten och Norrbotten då regionen redan samarbetar med dessa inom Kunskapsnätverket. Det universitet som kommer bli samarbetspartnern kommer ha ett eget intresse likaväl som regionen har att sprida resultatet nationellt. Erfarenheten ska spridas nationellt och i synnerhet inom Kunskapsnätverkets samarbetskanaler, en av dem är Socialdepartementet.

Uppföljning

Samtliga aktiviteter följs upp inom ramen för detta utvecklingsarbete. Uppföljning sker via loggböcker per aktivitet, regelbundna uppföljnings/avstämningsmöten samt i projektgrupp. Utvärderingsmallar utvecklas per aktivitet. Vidare följs några av aktiviteterna upp tertialvis internt i regionen. Årligen är regionen ålagda att göra en större uppföljning gällande arbetet som samisk förvaltningsmyndighet och där inkluderas dessa aktiviteter. Kunskapsnätverket redovisar årligen till Socialdepartementet både genomförda aktiviteter samt förbrukad budget.

De aktiviteter regionen gör inom detta arbete kommer också redovisas till Socialdepartementet. Den operativa resursen som efterfrågas i utvecklingsarbete kommer att ha ett särskilt ansvar för att utvärderingar sker kontinuerligt, koordinerar uppföljningen till samtliga instanser samt i den utvärdering som sker för hela utvecklingsarbetets aktiviteter.

Utvärdering

Effekt/mätbara mål utvärderas i samband med varje aktivitets genomförande, rapporteras muntligt vid månadsavstämning och redovisas skriftligt vid halvårsuppföljning.

Budget

Se bilaga 2.